

ББК Ш 141.4

УДК 811.161.2'367.622

ЕКСПЛІКАЦІЯ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ ЧИСЛА У ІМЕННИКАХ – ВЛАСНИХ НАЗВАХ

У статті розглядається явище експлікації граматичних форм числа в іменниках – власних назвах у сучасній українській мові. Автор аналізує причини та шляхи виникнення такої експлікації, семантико-граматичні явища як її наслідки, подає рубрикацію відповідних власних назв, наводить приклади їх функціонування в мовленні.

Ключові слова: іменник, категорія числа, граматична форма, власна назва, загальна назва.

Важливим і актуальним напрямом сучасних мовознавчих студій є опис тих чи інших граматичних категорій за певним заздалегідь постульованим набором граматичних ознак [Русанівський 1988], що повною мірою стосується морфологічної категорії числа іменників. Ця морфологічна категорія, обов'язкова для всіх іменників, в українській мові характеризується опозицією «однина – множина». Форми однини й множини мають узагальнене значення кількісної семантики, вони конкретизують його, виражаючи зчислюваність – незчислюваність позначених іменниками предметів. Як слушно зауважує М.К. Докуліл, морфологічна категорія числа іменників – об'єктна категорія, що виражає в узагальненій і абстрагованій формі явища об'єктивної дійсності, які відображаються в нашій свідомості, дає кількісну характеристику предметів [Докуліл 1967: 10]. Положення про те, що морфологічна категорія числа є однією з тих, що конституюють загальнокатегорійне значення іменника – предметність, підтримують В.В. Виноградов [Виноградов 1947], І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська [Вихованець, Городенська 2004], К.С. Горбачевич [Горбачевич 1978] та інші дослідники. І.І. Ревзін стверджує, що саме «категорія числа є провідною в семантиці іменника, оскільки 1) саме з нею пов'язане значення предметності, 2) вона організовує семантичну класифікацію іменників. Тому з погляду означуваного саме ця категорія повинна бути поставлена на чолі категоріальної ієрархії [Ревзін 1977]. Отже, як бачимо, морфологічна категорія числа іменників досліджувалася в різних лінгвістичних аспектах, однак у сучасному українському мовознавстві сьогодні бракує спеціальних теоретико-практичних досліджень, присвячених експлікації граматичних форм числа у іменниках – власних назвах, що свідчить про актуальність цієї розвідки. Об'єктом цього дослідження є морфологічна категорія числа іменників сучасної української мови, а за предмет правлять іменники – власні назви та експлікація граматичних числових форм у них.

Мовна номінація, як відомо, своєрідно виявляється у власних назвах, де є позначення індивідуального предмета, на яке накладається граматична сема «одиничність». Поєднання лексичної й граматичної сем у власних назвах кардинально відрізняється від такого в загальних. Отже, морфологічна категорія числа взаємодіє не лише з лексико-граматичними розрядами особових, речовинних, абстрактних іменників, а й з набагато більшими категоріями – власними й загальними назвами. Ще О.В. Бондарко зазначав: «Повнота чи неповнота парадигми числа залежить від приналежності іменників до розряду загальних чи власних назв» [Бондарко 1973: 52]. Зазвичай власні назви мають дефектну числову парадигму, вживаючись тільки в однині або тільки в множині. Можливість функціонування власних назв, вживаних тільки в однині, із числівниками чи іншими кількісними словами спричиняє можливість утворення форм множини: *Моя подруга Ірина – шанувальниця теплих країн і завзята подорожувальниця: мабуть, уже зо дві Африки проїхала* (з усного мовлення). Як слушно зазначає І.Г. Матвіяс, умовно форму множини можна утворити за допомогою відповідних морфем від будь-якої власної назви: *Миколи, Оксани, Києви, Дніпри*. Такі форми зустрічаються в розмовному стилі: *роз'їжджає по Парижах, подорожує по Америках*. Форма множини утворюється також від власних назв, коли мова йде про однойменні об'єкти: *три Миколи, п'ять Оксан, два Буги* [Матвіяс 1974: 12].

Так, переносне вживання власних назв у лексичному аспекті є основою їх семантичного розвитку, а в граматичному плані тут спостерігаються зміни характеру граматичної семи «число». Ці іменники передають певний комплекс характерних для власної назви рис, а завдяки набутому переносному значенню вони в той же час переходять до категорії загальних назв, що й спричиняє зміни їхньої граматичної характеристики: з'являється можливість функціонування таких іменників у формі множини, вони також починають узгоджуватися з числівниками чи іншими кількісними словами, наприклад: *Румунська дойна – то українська дума... Можже, то був плач за безвинно убієтними біля Білої Криниці? Чи спомин про тисячі інших, депортованих у Казахстани й Сибіри, замордованих там голодом і холодом?* (М. Рубанець); *От візьмемо наших політиків: роз'їжджають по всяких Америках і Європах, а що з того пересічним виборцям?* (з усного мовлення).

Географічні назви, які були вибрані як позивні чи псевдоніми якоїсь групи осіб, мають як граматичну форму однини, так і множини: *-Десна, Десна, я – Дніпро!* – *Сьогодні перемогли Балаклави* (з усного мовлення військових). Форма однини в таких випадках можлива, бо наведені вище назви позначають певну групу як цілісне, нерозчленоване поняття, а форма множини підкреслює значущість, активність кожного з членів такого об'єднання людей. Підкреслимо, що тут ідеться про дії, які виконують живі істоти, особи.

Якщо географічні назви, які здебільшого вживаються тільки у формі однини, починають функціонувати як найменування марок мотоциклів, автомобілів, тракторів, машин і механізмів, побутових приладів, музичних

інструментів тощо, то в такому разі вони перетворюються на іменники з граматичними характеристиками загальних назв, набуваючи повної числової парадигми. Серед них є такі групи:

1. З високою частотністю функціонування.

а) Назви міст, зокрема: **Бразилія** (невідм. – легковий автомобіль), **Вартбург** (легковий автомобіль), **Варшава** (легковий автомобіль), **Вітебськ** (карманний ліхтарик), **В'ятка** (моторолер), **Гауя** (мотовелосипед), **Гранада** (легковий автомобіль), **Ельч** (вантажівка), **Ленінград** (дрегстер – гоночний автомобіль для встановлення рекордів на короткі дистанції зі стартом з місця), **Львів** (автобус), **Мінськ** (мотоцикл і холодильник), **Москва** (мотор для човна), **Нью-Йорк** (легковий автомобіль), **Орськ** (холодильник), **Плімут** (легковий автомобіль), **Рига** (мопед і пральна машина), **Самара** (легковий автомобіль), **Саратов** (холодильник), **Смоленськ** (холодильник), **Торіно** (невідм. – легковий автомобіль), **Тула** (моторолер), **Харків** (дрегстер і електробритва) тощо. Наприклад: *Поряд з традиційними «Бразилія» завод у Сан-Паулу виробляє й двомісні спортивні моделі «СП-1» і «СП-2» (із журналу); Усього до 1973 року в Польщі на заводі FSO виготовили 253 тисячі «Варшав» (із журналу); «Гранад» мають різні швидкісні можливості та три варіанти кузовів: седан, купе й універсал (із журналу); Серед польських автомобілів заслужену популярність мають «Ельчі» – магістральні вантажівки, самоскиди, триосні вантажівки й пожежні машини, а також великі міські автобуси (із журналу); На «Ленінградах» встановлено 1 всесоюзний рекорд (із журналу); Нові «Риги» мають досить потужний двигун, надійні гальма та широкі шини; це забезпечує рух як по шосе, так і по ґрунтових дорогах зі швидкістю 50 км/год, і, безсумнівно, вони сподобаються шанувальникам машин цього класу (із журналу); За додаткову плату «Торіно» оснащуються електричними склопідійомниками із централізованим керуванням (із журналу); У нових «Тул» зросла потужність двигуна, який тепер за 5500 об/хв розвиває до 11 к.с. (із журналу).*

б) Назви держав, регіонів, територій, серед них: **Беларусь** (трактор, піаніно), **Валдай** (вантажівка), **Верховина** (мопед), **Волинь** (напіввантажний автомобіль), **Донбас** (холодильник), **Естонія** (гоночний автомобіль), **Колхіда** (вантажівка), **Кубань** (автобус), **Латвія** (мікроавтобус), **Паннонія** (мотоцикл), **Росія** (радіоприймач), **Сибір** (автобус), **Таврія** (легковий автомобіль), **Україна** (велосипед і піаніно), **Урал** (вантажівка і мотоцикл) тощо. Наприклад: *До спортивних магазинів надійшли перші партії нових «Верховин» – «6-спорт» і «6-турист» (з газети); 3 1966 по 1973 роки на першостях СРСР на «Естоніях» виграно 6 золотих, 7 срібних і 5 бронзових медалей (із журналу); «Кубані» – не звичайні автобуси, а дуже потрібні на селі клуби на колесах, які створені на базі ГАЗ-53 А молодим конструкторським колективом (Х. Шуаєв); Попит на «Латвії» дуже великий, і завод повністю не може його задовольнити (із журналу); Мотолобителів незабаром порадують більш потужні й швидкі «Паннонії» (П-350) з кращими динамічними показниками (із журналу); Багато з моїх найоміх віддають перевагу простим у експлуатації і економним, недорогим «Тавріям» (з усного мовлення); Найкращі сільських поштарів Житомирщини І.В. Катречко і Т.Л. Сидорчук преміювали новенькими «Українами» (велосипедами – В.М.) (з газети); У просторих класах нашої десятирічки талановиті юні піаністи опановують тонкощі фортепіанної гри на «Українах» і «Беларусях» (з газети); Однією з найважливіших переваг «Уралів» нової моделі (М-67) є уніфікація за вузлами й деталями з «Дніпром» МТ-10. Це дуже зручно для власників обох машин (О. Єгоров); У межах замовлення планується також капітально відремонтувати двигуни для «Уралів» і для автомобілів «ЗІЛ – 130» (з газети).*

Висока частотність функціонування назв такого типу пояснюється тим, що саме в цих містах чи регіонах були розташовані заводи, фабрики, які виготовляли згадані вироби, як-от: «Львів» – Львівський автобусний завод, «Мінськ» – Мінський мотоциклетний і велосипедний завод; «Естонія» – Талліннський дослідний авторемзавод (Естонія), «Латвія» – Єлгавський завод мікроавтобусів (Латвія) тощо. Крім того, деякі з цих найбільш частотних назв позначають два різних денотати такого типу, наприклад: «Беларусь» (трактор і піаніно), «Рига» (мопед і пральна машина), «Україна» (велосипед і піаніно), «Урал» (вантажівка і мотоцикл), «Харків» (дрегстер і електробритва) тощо.

2. Із середньою частотністю функціонування.

в) Назви гідронімів, зокрема: **Бірюса** (холодильник), **Волга** (легковий автомобіль), **Дніпро** (мотоцикл і холодильник), **Дон** (комбайн), **Ока** (легковий автомобіль і холодильник), **Селігер** (радіоприймач), **Славути** (легковий автомобіль), **Яуза** (магнітофон) тощо. Наприклад: *На вулицях столиці не так давно з'явилися нові патрульні автомобілі. Ці яскраво-жовті «Волги» із синьою смугою обслуговують відділи регулювання руху (з газети); Завдяки лимонно-жовтому кольору та розпізнавальному ліхтарю на даху нові «Волги»-таксі дуже добре помітні в густому потоці машин (М. Юшманов); Крім того, завдяки такій переробці, на М-67 можна встановити і коробку передач із заднім ходом, яку випускає Київський мотоциклетний завод для «Дніпрів» (З. Гринштейн); Цього року почнеться плановий випуск «Дніпрів» К-650 (з газети); Малолітражні «Славути» швидко здобули неабияку популярність серед селян і городян (з газети).*

г) Астрономічні назви, серед яких: **Альтаір** (радіоприймач), **Вега** (легковий автомобіль і моторолер), **Марс**, **Сатурн** (елементи живлення), **Юпітер** (мотоцикл) тощо. Наприклад: «**Веги**» і «**Комети**» (моторолери – В.М.) важать менше, ніж 60 кг, і легко розвивають швидкість до 60 км/год (із журналу); Мій надійний супутник «ВЕФ-12» працює від 6 «Марсів» або «Сатурнів» (з усного мовлення); «Юпітерам» можна довіряти (із журналу).

Зауважимо, що і в цій категорії назв з огляду на частотність їх функціонування подекуди трапляються такі, що позначають два різних денотати: *Дніпро* (мотоцикл і холодильник), *Вега* (легковий автомобіль і моторолер) тощо.

3. З низькою частотністю функціонування.

д) Назви островів, півостровів, зокрема: *Апшерон* (холодильник), *Капрі* (невідм. – легковий автомобіль), *Ява* (мотоцикл) тощо. Наприклад: *Першим «Апшеронам» дуже важко було конкурувати з досить відомими вже «Донбасами» й «Дніпрами»* (з газети); *Тепер на сцену вийшли «Капрі» нового покоління, розроблені з урахуванням вимог європейського ринку* (із журналу); *Наші спортивні клуби одержать «Яви» для спідвею та перегонів по льоду, і вперше – 40 машин для перегонів по 1000-метровому треку* (із журналу).

е) Назви гірських масивів. Ці географічні назви вживаються тільки в множині (*Балкани, Татри, Жигулі* тощо). Коли ж вони починають функціонувати як назви марок автомобілів чи мотоциклів, то в них стає можливою і граматична форма однини: *«Балкан»* (мотоцикл), *«Татра»* (вантажівка), *«Жигуль»* (розм. – легковий автомобіль), тобто вони теж набувають повної числової парадигми, як і аналізовані назви з попередніх груп. Наприклад: *Серед різних моделей «Балканів» найбільш поширена сьогодні МК 50-2 – Перші легкі мотоцикли «Балкан – М 75» були випущені до 25-річчя Народної Республіки Болгарії* (із журналу); *Перші «Татри» були доставлені до нас у Берелех чверть століття тому – Стоїть на п'єдесталі біля ремонтного цеху автобази «Татра» – одна з тих, які вперше прибули в ці краї двадцять п'ять років тому* (О. Четвериков);

Вийшла заміж (молодичка) і сказала:

- Заводь мотор, діду!

Я з тобою «Жигулями»

На базар поїду! (П. Глазовий);

Дідусь подарував мені на двадцятиріччя свого старенького «Жигуля» (з усного мовлення).

Знижена чи низька частотність функціонування в мові аналізованих назв пояснюється тим, що на астрономічних об'єктах, островах, у річках чи в горах, на відміну від міст чи регіонів, не виготовляли згаданих виробів, і такі назви імовірно з'являються внаслідок метонімічних перенесень, що трапляється значно рідше.

Метонімічні перенесення спричиняють також функціонування як найменування марок різноманітних транспортних засобів (мотоциклів, автомобілів, літаків тощо) імен міфічних героїв та казкових і фольклорних персонажів: *Антей* (літак), *Геркулес* (мотоцикл), *Самсон* (вантажівка), *Сриканді* (невідм. – легковий автомобіль) тощо. Наприклад: *«Геркулеси» – перші німецькі мотоцикли з роторним двигуном* (із журналу); *«Самсони» призначені для буксирування напівприцепів вантажопідйомністю до 50 тон* (із журналу); *Триколісні «Сриканді» (названі ім'ям героїні однієї з індонезійських легенд) оснащені радянським силовим агрегатом ТГА-200 від вантажного моторолера* (із журналу). Зауважимо, що тут подекуди трапляються й самотні випадки функціонування омонімічних лексем: *Алеко* (аббревіатура від «Автомобільний завод імені Ленінського комсомолу» – легковий автомобіль «Москвич – 2141» (одн. – мн.)) і *Алеко* – літературний персонаж (тільки одн.): *Пам'ятаю, стояли десь років з двадцять тому в нашому магазині новенькі «Алеко» – Я в захваті від Алеко з пушкінських «Циган».* (з усного мовлення).

У цій ролі також можуть виступати і власні імена людей: *Бабетта* (мопед), *Богдан* (мікроавтобус), *Вікторія* (мікроавтобус), *Лада* (легковий автомобіль), *Руслан* (літак) тощо. Наприклад: *Словацькі «Бабетти» – це подарунок жінкам, людям похилого віку і зовсім юним – тим, хто віддає перевагу легким, невибагливим машинам* (із журналу); *«Вікторії» й «Богдани» широко використовуються приватними автоперевізниками, зокрема в режимі маршрутного таксі* (з газети); *У Запоріжжі прощалися з легендарним авіаконструктором Федором Муравченком. Це його двигуни піднімають у повітря «Мрії», «Руслани» і «АНи» («Факти ICTV», 10.02.10).*

Отже, у разі, якщо власні імена людей чи літературних героїв стають найменуваннями, то граматичні форми множини у них є звичайним явищем і позначають, як і у всіх загальних назв, роздільну множинність. Це зокрема підтверджують і назви видів зброї, як-от: *На зміну «Катюшам» і «Максима́м» сьогодні прийшли більш сучасні «Гради» і «Смерчі»* (з усного мовлення військових).

Як засвідчують вищенаведені приклади, граматичне значення множини невідмінюваних власних назв експлікується через граматичні форми узгоджуваних з ними слів, найчастіше дієслів і прикметників: *...«Торіно» оснащуються електричними стеклопідйомниками...; Тепер на сцену вийшли «Капрі» нового покоління...; Триколісні «Сриканді»...* тощо.

Крім того, форми множини поширених власних імен використовуються зазвичай для називання декількох осіб, що зветься певним ім'ям, тому найчастіше зазначені форми функціонують у мовленні в сполученні з кількісними числівниками – *У нашій групі навчаються дві Ольги і три Марини* (з усного мовлення) – та іншими числовими назвами: *Сьогодні порівняно багатьох хлопчиків називають Іванами. Раніше ж набагато рідше – говорить Ірина Ігнатенко* (з газети). Аналізовані форми множини часом розвивають узагальноно-збірне значення: *Минулого року хлопчиків найчастіше називали Данилами, Максимами й Артемами, дівчат – Анастасіями, Маріями й Софіями. Юлій, Вікторів і Сергійв більше не стало, ці імена зараз взагалі-то не у фаворі* (з газети) і є досить поширеними в розмовному мовленні: *Коли я народилася, у нашому дворі вже були Марини, Світлани, Оксани, Олени, і щоб не повторюватися та бути оригінальними, батьки назвали мене Боженою* (з усного мовлення). Щоправда, вищенаведені твердження не

зовсім справедливі для незвичайних та оказіональних імен, оскільки вони рідко трапляються в мовленні і через таку свою природу в абсолютній більшості випадків називають одну людину, вживаючись відповідно у формі однини: *Адже екзотичні Дамір, Мурат чи Ніколь, Саміра теж трапляються зараз. З незвичайних у нас минулого року були Максимус, Натс і Мартин Лютер – як подвійне ім'я. У дівчат були не менш екстравагантні – Хрусталіна, Мусоліна і Жасмин, – згадує Ірина Ігнатенко* (з газети).

За спостереженнями І.Г. Матвіяса, вживаються форми множини від прізвищ, коли мова йде про членів сім'ї, роду: *сім'я Лисенків, рід Шевченків, династія Романових*, і звичайними виявляються власні назви у формі множини, коли вони метафорично вживаються для узагальненого позначення осіб: *Геркулеси, Прометей, Гомери, Гоголі, Шевченки* [Матвіяс 1974: 12].

Якщо загальні назви з повною числовою парадигмою (переважно назви професій) починають функціонувати як назви спортивних клубів (баскетбольних, волейбольних, гандбольних, регбійних, футбольних, хокейних тощо), у такому разі вони тяжіють до іменників з граматичними характеристиками власних назв, подекуди втрачаючи граматичну форму множини, зокрема: *газовик (газовики), металург (металурги), нафтовик (нафтовики), шахтар (шахтарі) – «Газовик», «Металург», «Нафтовик», «Шахтар»* (футбольні клуби), *будівельник (будівельники), політехнік (політехніки) – «Будівельник», «Політехнік»* – баскетбольні клуби, *авіатор (авіатори), залізничник (залізничники) – «Авіатор», «Залізничник»* – регбійні клуби, *хімік (хіміки) – «Хімік»* (хокейний клуб) тощо. Наприклад: *Українські нафтовики активно розробляють шельф Чорного моря* (з газети) – *Пригадую, колись у вищій лізі з'явився охтирський «Нафтовик», але протримався він там усього один сезон* (з усного мовлення); *Шахтарі, коли приходять на роботу, скидають свої звичайні костюми і одягають спецодяг* (з газети) – *Донецький «Шахтар» став останнім в історії світового футболу володарем Кубка УЄФА* (з газети); *Львівські будівельники здали в експлуатацію тисячі квадратних метрів нового житла* (з газети) – *Київський «Будівельник» уже багато років гідно представляє український баскетбол у міжнародних клубних турнірах* (з газети); *Українські хіміки досягли значних успіхів у розробці різноманітних лаків і фарб* (з газети) – *Скільки дивився хокейні матчі, завжди мою улюбленою командою був воскресенський «Хімік»* (з усного мовлення).

До цієї тенденції тяжіють і інші загальні назви, що починають іменувати спортивні клуби, зокрема, фауноніми – *Барс», «Беркут», «Сокил»* (хокейні клуби), назви небесних тіл – *Зоря»* (футбольний клуб), транспортних засобів – *Локомотив»* (волейбольний і футбольний клуби), назви просторової семантики – *Нива»* (футбольний клуб) тощо. Наприклад: *Грай, «Зоре», і забивай!* (девиз клубу); *«Локомотив» по праву є лідером українського волейболу* (з газети). Однак якщо такі однойменні клуби є в різних містах чи селищах, то в разі необхідності їх одночасного називання можливі й граматичні форми множини, які підкріплюються відповідними означеннями або кількісними числівниками, як-от: *Вінницька й тернопільська «Ниви» ніколи не досягали особливих успіхів у вітчизняному футболі* (з газети); *В українській Прем'єр-лізі виступають два «Металурги» – донецький і запорізький* (з усного мовлення).

Таким чином, здійснене дослідження дозволяє зробити певні висновки.

1. Можливість функціонування власних назв, уживаних тільки в однині, із числівниками чи іншими кількісними словами спричиняє можливість утворення в них форм множини.

2. Власні назви, вжиті в переносному значенні, переходять до категорії загальних назв, і це спричиняє зміни їхньої граматичної характеристики: з'являється можливість функціонування таких іменників у формі множини.

3. Географічні назви, які були вибрані як позивні чи псевдоніми якоїсь групи осіб, мають як граматичну форму однини, так і множини.

4. Географічні назви, які здебільшого вживаються тільки у формі однини, у разі функціонування в ролі найменувань марок мотоциклів, автомобілів, тракторів, машин і механізмів, побутових приладів, музичних інструментів тощо перетворюються на іменники з граматичними характеристиками загальних назв, набуваючи повної числової парадигми.

5. Якщо власні імена стають найменуваннями, то граматичні форми множини у них є звичайним явищем і позначають, як і у всіх загальних назв, роздільну множинність.

6. Якщо загальні назви з повною числовою парадигмою (переважно назви професій) починають функціонувати як назви спортивних клубів, то в такому разі вони тяжіють до іменників з граматичними характеристиками власних назв, подекуди втрачаючи граматичну форму множини.

У перспективі планується здійснення подальших досліджень щодо співвідношення лексичної семантики та граматичних значень і форм в експлікації морфологічної категорії числа іменників.

Література

Бондарко 1973: Бондарко, А.В. Категории и разряды славянской функциональной морфологии (Морфологические категории и лексико-грамматические разряды) [Текст] / А.В. Бондарко // VII Международный съезд славистов: Славянское языкознание. – М.: Наука, 1973. – С. 42 – 63. – Библиогр.: с. 63.

Виноградов 1947: Виноградов, В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове [Текст] / В.В. Виноградов. – М.-Л.: Учпедгиз, 1947. – 785с. – Библиогр. в конце глав.

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І.Р. Вихованець (ред.). – К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2004. – 398с. – (Академічна граматики української мови). – Бібліогр.: с. 391 – 398. – 2000 пр. – ISBN 966-7671-60-7.

Горбачевич 1978: Горбачевич, К.С. Варианты слова на разных языковых уровнях [Текст] / К.С. Горбачевич // Восточнославянское и общее языкознание / АН СССР. Ин-т русского языка. – М.: Наука, 1978. – С. 245 – 250. – Библиогр.: с. 250.

Докулил 1967: Докулил, М.К. К вопросу о морфологической категории [Текст] / М.К. Докулил // Вопросы языкознания. – 1967. – № 6. – С. 3 – 16. – Библиогр.: с. 16.

Матвіяс 1974: Матвіяс, І.Г. Іменник в українській мові [Текст] / І.Г. Матвіяс. – К.: Рад. школа, 1974. – 184 с. – 20500 пр.

Ревзин, 1977: Ревзин, И.И. Современная структурная лингвистика: Проблемы и методы [Текст] / Вяч. Вс. Иванов (отв. ред.) / АН СССР. Ин-т славяноведения и балканистики. – М.: Наука, 1977. – 263с. – Библиогр.: с. 252 – 262.

Русанівський 1988: Русанівський, В.М. Структура лексичної і граматичної семантики [Текст] / В.М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1988. – 240с. – Бібліогр.: с. 228 – 230. – 1000 пр. – ISBN 5-12-00149-1.

В статтє рассматривается явление экспликации грамматических форм числа в именах существительных – собственных в современном украинском языке. Автор анализирует причины и пути возникновения такой экспликации, семантико-грамматические явления как её следствие, приводит рубрикацию соответствующих имён собственных и примеры их функционирования в речи.

Ключевые слова: имя существительное, категория числа, грамматическая форма, имя собственное, имя нарицательное.

This article is written on problem of explication of grammatical forms of noun number in proper names in the modern Ukrainian language. The author analyses reasons and ways of such explication, semantic-grammatical phenomena as its causes and effects, gives the semantic classification of certain proper names and also gives the examples of their functioning in the modern Ukrainian one.

Keywords: noun, noun number, grammatical form, proper name, common name.

Надійшла до редакції 1 вересня 2010 року.

Світлана Шабі

ББК 81.411.1-3

УДК 811.161.2'37:801.81

НОМЕНИ НЕКОНКРЕТИЗОВАНОЇ КВАНТИТАТИВНОСТІ У СТРУКТУРІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ КІЛЬКОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КАЗКИ

Стаття присвячена розгляду особливостей уживання неозначено-кількісних лексем у приядерній зоні лексико-семантичного поля української казки. Визначено особливості використання квантитативних одиниць приядерної зони. Як джерело використані різні види літературних та народних казок. Водночас структуровано номени неконкретизованої множини за характеристикою функціонування у казці.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, приядерна зона, квантитативні одиниці, українські казки, кількість.

Категорія кількості належить до найважливіших категорій, що були виділені людством, оскільки вона виконує методологічну та світоглядну функцію. Кількість – філософська категорія, що виражає зовнішню визначеність об'єкта: його величину, число, об'єм, ступінь розвитку властивостей та ін. Ця категорія є універсальною й необхідною з точки зору пізнання дійсності. В історії філософії вважають, що перше ґрунтовне визначення категорії кількості належить Аристотелю: «Кількістю називається те, що можна поділити на складові частини, кожна з яких, дві їх чи більше, за своєю суттю є чимось одним певним» [Аристотель 1990]. Отже, основними ознаками категорії кількості, за Аристотелем, є наявність складання у межах цілого та певний характер цих складових.

Як і будь-яка логіко-граматична категорія, кількість у тому чи іншому аспекті знаходить своє втілення в усіх мовах. Мовна категорія кількості – це результат складної взаємодії об'єктивного світу й людської свідомості. Ця категорія – загальне поняття, що об'єднує декілька різних категорій, які в тому чи іншому плані пов'язані своїми значеннями з поняттям кількості. Доцільність такого об'єднання пояснюється сплетінням різних значень кількісного порядку. Більшість лінгвістів розглядають кількість як широке поняття, що об'єднує різні за своїм характером складники, серед яких найрелевантнішими є число, розмір та множинність. Визнання числа, розміру та множинності складовими частинами категорії кількості не є випадковим: сприйняття просторової форми перервної множинної субстанції забезпечується завдяки її обмеженості в просторі.